

ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

(за листопад-грудень 2023 р.)

Грошово-кредитна сфера

Протягом дії воєнного стану Національний банк України продовжує реалізацію заходів, спрямованих на підтримання фінансової стійкості держави та регулювання фінансового сектору.

Регулятор вчетверте поспіль знизив рівень облікової ставки¹. Правління Національного банку ухвалило рішення знизити облікову ставку з 16 до 15 % річних із 15.12.2023 р. Ставка за основною операцією НБУ з розміщення депозитних сертифікатів овернайт також встановлена на рівні 15 %. На 1 в. п. знижено інші ставки: за тримісячними депозитними сертифікатами – до 19 %, за кредитами рефінансування – до 21 %. Це рішення узгоджується зі сповільненням інфляції та поліпшенням інфляційних очікувань, що сприятиме збереженню привабливості гривневих інструментів для заощаджень.

Нагадаємо, що протягом майже 15 місяців, починаючи з 03.06.2022 р., облікова ставка зберігалась на рівні 25 % річних, натомість починаючи з 28.07.2023 р. на тлі тривалої позитивної динаміки інфляції регулятор розпочав цикл поступового зниження рівня облікової ставки.

Триває процес пом'якшення валютних обмежень для населення та бізнесу². Починаючи з 01.12.2023 р.:

- Скасовано всі обмеження для банків та небанківських фінансових установ на обсяги можливого продажу ними готівкової іноземної валюти фізичним особам. За оцінками НБУ, це сприятиме подальшому зниженню різниці між готівковим та безготівковим курсами та, як результат, стабілізації курсових очікувань і підвищенню стійкості валютного ринку;
- Експортно-кредитному агентству дозволено переказувати за кордон кошти для відшкодування витрат за договорами страхування та перестраховування, укладеними з іноземними страховими (перестраховими) компаніями. Це має забезпечити можливості страхування ризиків під час збройної агресії з метою гарантування безпеки судноплавства, сприяння стабільності морських перевезень, забезпечення сталого експорту української продукції через порти

¹ Національний банк України знизив облікову ставку до 15% URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-zniziv-oblikovu-stavku-do-15-17844>

² Національний банк і надалі пом'якшує валютні обмеження для бізнесу та громадян URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-i-nadali-pomyakshuye-valyutni-obmejennya-dlya-biznesu-ta-gromadyan>

України. Змінами також передбачено можливість використання ЕКА акредитивної форми розрахунків;

- Розширено перелік послуг, для оплати яких дозволено здійснювати транскордонні перекази громадянам, які внаслідок збройної агресії потребують лікування або відновлення здоров'я за межами України. До відповідного переліку додано супутні додаткові послуги, пов'язані з процесом лікування / реабілітації в медичних закладах іноземних держав;
- Дозволено оплату послуг, що є необхідними для створення належних умов для навчання студентів за кордоном. Зокрема: оплату за проживання, отримання візи, трансферів від гуртожитку до навчальних офісів, харчування, страхування, медичних послуг.

Ухвалено «Закон про відповідальне кредитування»³. Верховною Радою України прийнято ініційований регулятором Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг», який запроваджує відповідальне кредитування в Україні. Ключовими новаціями Закону є такі:

- запровадження граничного розміру вартості кредиту для споживача – поетапне зниження максимальної денної ставки з фінальним значенням не більше ніж 1 % на день;
- вимога обов'язкового зазначення у договорі про споживчий кредит інформації про денну процентну ставку;
- право НБУ встановлювати мінімальні вимоги до перевірки кредитоспроможності позичальника, що дасть змогу якісно зменшити боргове навантаження на одного позичальника;
- зобов'язання кредиторів передавати інформацію щодо всіх споживчих кредитів незалежно від суми хоча б до одного з бюро кредитних історій, включеного до Єдиного реєстру бюро кредитних історій;
- заборона встановлювати у договорі про споживчий кредит умову про продовження в односторонньому порядку строку користування кредитом (таке продовження має здійснюватися виключно шляхом укладення додаткового договору за домовленістю сторін).

Довідково. Фінансові компанії, що надають мікрокредити, наразі свідомо нехтують перевіркою платоспроможності позичальників та встановлюють «захмарні» процентні ставки за кредитом (що можуть сягати 1800 % річних), які перебивають ризик неповернення коштів. За даними Управління захисту прав споживачів фінансових послуг НБУ, сотні тисяч позичальників фінансових компаній перебувають у стані хронічної заборгованості, постійно беруть нові кредити для погашення попередньо взятих, і не можуть самостійно розірвати це замкнуте коло.

Рівень інфляції в Україні знижується одинадцятий місяць поспіль⁴. За даними Державної служби статистики України, у листопаді 2023 р. споживча

³ Національний банк вітає ухвалення закону, який запроваджує відповідальне кредитування в Україні URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vitaye-uhvalennya-zakonu-yakiy-zaprovadjuje-vidpovidalne-kredituvannya-v-ukrayini>

⁴ Коментар Національного банку щодо рівня інфляції в листопаді 2023 року URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-v-listopadi-2023-roku>

інфляція в річному вимірі (р/р) сповільнилася до 5,1 % з 5,3 % у жовтні (рис.1). У місячному вимірі (відносно жовтня) ціни зросли на 0,5 %. Зниження темпів цінового зростання у річному вимірі у листопаді пояснюється, зокрема, високою базою порівняння.

Рис. 1. Індекс споживчих цін, до відповідного місяця попереднього року, %
Джерело: НБУ, Держстат України

Ціни на *сирі продукти харчування* у листопаді знизилися на 1,5 % р/р порівняно з їхнім зниженням на 3,3 % р/р у жовтні. Зокрема, тривало здешевлення фруктів – на 2,9 % р/р та 2,1 % відносно жовтня. Темпи зниження цін на овочі у річному вимірі залишалися значними – 8,2 % р/р, проте відносно жовтня овочі подорожчали на 13,2 %. Вартість яєць у листопаді в річному вимірі знизилася на 22,3 %, проте відносно жовтня яйця подорожчали на 1,1 %.

Подорожчання *оброблених продовольчих товарів* у листопаді сповільнилося до 7,3 % р/р порівняно з 8,5 % р/р у жовтні. Така динаміка пояснюється подальшим зниженням тиску з боку витрат бізнесу, насамперед завдяки дешевшій харчовій сировині, стійкій ситуації на валютному ринку, а також оптимізації виробничих і логістичних ланцюгів. При цьому в листопаді було зафіксовано зниження цін на окремі оброблені продовольчі товари як у річному, так і у місячному вимірі. Зокрема, подешевшали хліб і хлібопродукти (на 2,1 % р/р та на 0,2 % відносно жовтня) та соняшникова олія (на 12,8 % р/р та на 1,9 % відносно жовтня).

Зростання цін на *непродовольчі товари* в листопаді також сповільнилося до 0,4 % порівняно з 1,7 % р/р у жовтні завдяки збереженню курсової стійкості гривні. При цьому в листопаді було зафіксоване зниження цін на окремі непродовольчі товари як у річному, так і у місячному вимірі, зокрема на одяг (на 6,6 % р/р та на 3,4 % відносно жовтня) та взуття (на 4,8 % р/р та на 2,7 % відносно жовтня).

Темпи зростання вартості *послуг* у листопаді знизились до 11,2 % р/р порівняно з 11,7 % р/р у жовтні. Послуги кафе і ресторанів дорожчали повільніше під впливом зменшення тиску з боку витрат на продовольчу сировину. Пригальмувало подорожчання медичних, ветеринарних, фінансових послуг, автосервісу, Інтернету, салонів краси. Натомість дорожчала оренда житла, що може пояснюватися міграцією у великі міста.

Ціни на *пальне* у листопаді зросли на 10,2 % р/р порівняно з 9,7 % р/р у жовтні. Проте у місячному вимірі (відносно жовтня) вартість пального зросла лише на 1,8 %, що є найнижчим місячним приростом за період з липня по листопад. Пальне в листопаді дорожчало вищими темпами передусім на тлі логістичних складнощів. Найбільше це позначилося на вартості автомобільного газу. Натомість інші види пального наприкінці листопада подешевшали, відображаючи відповідні тенденції на

світовому ринку нафти.

Зростання *адміністративно регульованих цін* у листопаді сповільнилося до 10,8 % р/р порівняно з 11,1 % р/р у жовтні. Подорожчання алкогольних напоїв та тютюнових виробів укотре пригальмувало завдяки повільнішому зростанню виробничих витрат на тлі тиску з боку тіньової пропозиції та поліпшення курсових очікувань. Натомість дещо пришвидшилося зростання цін на автотранспортні послуги з огляду на подорожчання пального.

Нагадаємо, що пікового значення з початку війни (26,6 % р/р) інфляція досягла у грудні 2022 р., після чого неухильно знижувалась внаслідок забезпечення курсової стійкості, достатньої внутрішньої пропозиції продовольчих товарів, зниження світових цін на товарних ринках, а також швидкого пристосування бізнесу до нових викликів війни. Водночас в умовах війни залишаються високими ризики посилення проінфляційних чинників, зокрема через руйнування інфраструктури та ускладнення логістики.

Міжнародні резерви України за підсумками листопада становили 38,8 млрд дол. США⁵. Станом на 01.12.2023 р. обсяг міжнародних резервів країни становив 38 785 млн дол. США. У листопаді вони знизилися на 0,5 % на тлі інтервенцій НБУ з продажу валюти для покриття різниці між попитом та пропозицією на валютному ринку та боргових виплат країни в іноземній валюті, які значною мірою були компенсовані надходженнями від міжнародних партнерів (рис.2).

Міжнародні резерви України, млрд дол. США

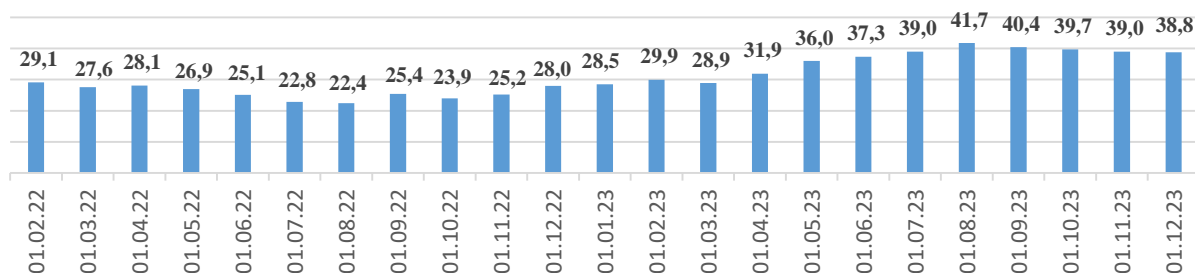

Рис. 2. Міжнародні резерви України, млрд дол. США

Джерело: НБУ

У листопаді 2023 р. чистий продаж валюти НБУ становив 2 453 млн дол. США. Крім того, уряд України виплатив за обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті 109 млн дол. США, з яких 39 млн дол. США – борг перед ЄІБ, 31 млн дол. США – борг перед Світовим банком, решта – борг перед іншими міжнародними кредиторами. Крім того, Україна сплатила Міжнародному валютному фонду 250 млн дол. США. Натомість на валютні рахунки уряду в НБУ в листопаді надійшло загалом 2 329 млн дол. США, у т. ч. 1 636 млн дол. США – макрофінансова допомога від ЄС; 404 млн дол. США – від Світового банку, в тому числі 400 млн дол. США під гарантію Великої Британії; 287 млн дол. США – від розміщення валютних ОВДП.

При цьому слід зазначити, що відмова від практики фіксованого обмінного

⁵ Міжнародні резерви становили 38,8 млрд дол. США за підсумками листопада URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/mijnarodni-rezervi-stanovili-388-mlrd-dol-ssha-za-pidsumkami-listopada>

курсу гривні та перехід з 03.10.2023 р. до режиму керованої гнучкості курсу не призвели до значної девальвації, адже курс гривні на міжбанківському ринку змінився несуттєво (з 36,57 до 36,99 грн / дол США станом на 15.12.2023 р.). З іншого боку, підтримка курсу, як і раніше, здійснювалась за рахунок активного продажу валюти регулятором. Зокрема, чистий продаж валюти у жовтні склав 3,3 млрд дол США, у листопаді – 2,5 млрд дол США.

Поточний обсяг міжнародних резервів забезпечує фінансування 5,2 місяця майбутнього імпорту, що суттєво перевищує загальносвітові стандарти (не менше 3 місяців).

Попри складні умови воєнного стану, ринок платіжних карток демонструє позитивну динаміку⁶. Опублікована звітність про роботу ринку платіжних карток у III кварталі 2023 р. містить наступні ключові показники його діяльності:

- Частка безготівкових операцій у III кварталі 2023 року за сумою перебуває на рівні 63,3% від загальної суми операцій із платіжними картками (за II квартал 2023 року – 62,1%). Іншими словами, з кожної 1000 гривень, зарахованої на картковий рахунок, лише 367 грн знімається у банкоматах у вигляді готівки, натомість 633 грн витрачається для розрахунків у торговельній мережі, в Інтернеті або перераховується з картки на іншу картку. Останніми роками цей показник демонструє тенденцію зростання: його значення за 2011 р. становило 8 %, за 2014 р. – 25 %, за 2018 р. – 45 %, за III квартал 2021 р. – 61 %;
- Структура безготівкових операцій з використанням платіжних карток має такий вигляд (за сумою витрат): розрахунки в торговельній мережі – 47,0 %, перекази з картки на картку – 31,3 %, оплата товарів і послуг в Інтернеті – 14,5 %, інше – 7,2 %;
- Кількість активних POS-терміналів у торговельній та сервісній мережі у вересні порівняно з січнем зросла на 17 % (до 420 тис.), а кількість пунктів продажу та надання послуг, які приймають платіжні картки – на 35 % (до 428 тис. од.);
- Поступово відновлюється мережа банкоматів, їх кількість з початку року збільшилась на 1,3 % до 15,8 тис.;
- Кількість активних платіжних карток (за якими щомісяця здійснювалися видаткові операції) з початку року зросла на 9 % з 46 млн у січні до 50 млн у вересні;
- Надалі зростає кількість безконтактних платіжних карток – на 12 % за підсумками вересня порівняно з січнем. Загалом понад половину (58 %) активних платіжних карток у вересні – безконтактні;
- Також популярними серед українців є токенизовані платіжні картки, кількість яких з початку року зросла на 32 % до 11,3 млн. Серед активних платіжних карток їх частка становить 23 % (у січні – 19 %).

Підсумкові тези:

- Зниження рівня облікової ставки з 16 до 15 % річних стало можливим завдяки суттєвому уповільненню темпів цінового зростання, що випереджають попередні прогнози регулятора. При цьому зниження облікової ставки, підкріплене

⁶ Картковий ринок у III кварталі 2023 року: частка безготівкових операцій з картками надалі зростає URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kartkoviy-rinok-u-iii-kvartali-2023-roku-chastka-bezgotivkovih-operatsiy-z-kartkami-nadali-zrostaye>

відповідним зниженням доходності депозитних сертифікатів та вартості рефінансування може стати одним із чинників активізації кредитної діяльності банків. Натомість ключовими перешкодами на шляху активізації кредитування є комплекс воєнних ризиків та нерегульованість питання «нових» проблемних кредитів, що утворились внаслідок війни. Одним із варіантів вирішення даної проблеми є створення державної інституції з управління проблемними активами з передачею на її баланс на першому етапі – «поганих» кредитів державних банків, а згодом – проблемних активів банків з приватним капіталом;

- Чергове пом'якшення низки валютних обмежень для населення та бізнесу, ключовим елементом якого стало скасування всіх обмежень для банків та небанківських установ щодо обсягів продажу готівкової валюти фізичним особам, сприятиме подальшому скороченню маржі між готівковим та безготівковим курсами гривні, стабілізації курсових очікувань та підвищенню стійкості валютного ринку загалом;
- Ухвалення «Закону про відповідальне кредитування», ключовими новаціями якого є впровадження граничної ставки по кредиту та обов'язкове зазначення у договорі про споживчий кредит інформації про денну процентну ставку, спрямоване на забезпечення прозорості та справедливості умов договорів мікрокредитування, гарантування етичної поведінки кредиторів, розбудову цивілізованої бізнес-моделі небанківських фінансових установ та підвищення рівня захищеності прав споживачів на ринку фінансових послуг;
- Рівень інфляції в Україні у річному вимірі (5,1 % у листопаді 2023 р.) знижується одинадцятий місяць поспіль, опустившись майже удвічі нижче «довоєнного» значення (10,0 % у січні 2022 р.). Темпи зниження інфляції суттєво випереджають попередні прогнози НБУ, що прискорює формування передумов для повернення до режиму інфляційного таргетування;
- Незважаючи на незначне зниження протягом серпня-листопада 2023 р., поточний рівень міжнародних резервів країни забезпечує фінансування 5,2 місяця майбутнього імпорту, що суттєво перевищує загальносвітові стандарти (не менше 3 місяців). Скорочення обсягу міжнародних резервів пояснюється, передусім, активним продажем НБУ валюти на міжбанківському ринку для підтримки курсу гривні. Водночас з огляду на значні бюджетні потреби залишається критично важливою подальша підтримка уряду з боку міжнародних партнерів;
- Ключові показники діяльності ринку платіжних карток у III кварталі 2023 р. свідчать, що, попри складні умови воєнного стану, частка безготівкових операцій з використанням карток зберігає тенденцію зростання, що підвищує рівень прозорості транзакцій та знижує ризик зростання тіньового сектору економіки. Інші показники діяльності ринку (кількість активних POS-терміналів у торговельній та сервісній мережі, кількість пунктів продажу та надання послуг, які приймають платіжні картки, мережа банкоматів, кількість активних платіжних карток, у т. ч. безконтактних та токенизованих) також демонструють позитивну динаміку.